

FOIȘOARA

TELEGRAFULUI ROMAN.

Nr. 25.

Sibiu, 11 Decembrie 1877.

Anul II.

Apare la două săptămâni. Corespondențele să se adreseze la redacțiunea Telegr. român cu adausul „pentru Foișoară“.

Influența aerului asupra vinului.

(Urmare).

Prin aducerea mustului sau vinului în atingere cu o mare cățătime de aer, fie că scormonim strugurii pisați timp îndelungat cu lopețile, fie că pritochim vinul turbure de mai multe ori sau că aplicăm un aparat anume făcut pentru aerisare, vinul, repețim, capătă un miros și un gust mai plăcut și resp. se limpedește.

Aerisarea măestrită se recomandă mai cu samă când avem a face cu musturi și vinuri, despre cari avem cauză să presupunem, că se vor limpedi cu anevoie. În toate celelalte cazuri, aerisarea și chiar intrarea cât de cât liberă a aerului ar pute să aibă urmări stricătioase; căci în unire cu floarea vinoasă sau oțetoasă ce s'ar fi aflând la suprafața mustului sau vinului, aerul contribuie a nimici alcoolul și astfel vinul pornesce spre oțetire.

Pe cât timp mustul se află în ferbere, gaura cepului are să rămână mult puțin destupată spre a ave acidul carbonic pe unde eși afară.

La căratul buților cu must dintr'un loc intr'altul, vierii nostri indatinează a resturna pe gaura cepului câte un bostan scobit, una ca acidul carbonic să aibă pe unde eși, alta ca mustul să nu curgă în șiroaie. Buțile odată descărcate și aședate în pivniță, ei le destupă cu desevărșire spre a pute „resufla,“ pe câtă vreme ține ferberea sgomotoasă. Urmarea este, că aerul intră tocmai pe unde easă acidul carbonic, dând adese naștere la oțetirea și stricarea vinului de mai târziu. Astfel s'a ivit trebuința a căuta mijloace și a se servi de aparate, cari să îngădue acidului carbonic eșire liberă, fără ca aerul să poată străbate la must.

Mijlocul cel mai simplu și mai eftin este aședând pe gaura cepului un săculeț umplut cu năsip spălat frumos; săculețul are o formă mult puțin conică și măsură preste 15 cm. în lăgime. Pe căta vreme prisosul acidului carbonic ridică săculețul puțin câte puțin spre

a eși afară, aerul n'are cum răsbi în lăuntru. După un metod mai vechiu, buțile se provéd cu câte un cep găurit, în care se înțepenește apoi o țeve de sticlă sau de tinichea, afundată cu capetul curbat de din afară într'un vas cu apă. În virtutea presiunii sale însemnate, acidul carbonic străbate apa și dispare succesive, dar aerul nu poate intra. Spre acelaș scop vedem astăzi aplicându-se multe alte aparate, cari de cari mai recomandabile. În lipsa de ilustrațiuni, descrierea aparatelor mai complicate ar rămâne în mare parte neînțeleasă. Ne vom mărgini deci pe lângă descrierea unui aparat mai simplu, a cărui întocmire aduce mult cu aceea a țevei curbate. Aparatul în cestiune este un vas de pământ în forma unui cep lung. Vasul este umplut pe de jumătate cu apă. Acidul carbonic apucă pe o țeve și ajunge până din sus de nivelul apei, de aci se coboară pe sub un fel de părete ce se întinde până aproape de fundul vasului, și trecând astfel de cealaltă latură a vasului, el (acidul carbonic) apasă asupra apei spre a dispăre mai în urmă pe gaura situată în partea de-asupra a vasului. Incetând ferberea și cu ea presiunea acidului carbonic, vasul se înlătură, punând în locu-i cepul obicinuit.

Indată ce ferberea s'a domolit și aerul poate să răsbată în lăuntru, fluidul începe a se acoperi cu un strat de floare din ce în ce mai gros: vinul slăbesce și resp. pornesce spre oțetire. În urmăre, este pe deplin motivată datina, după care vasul cu vin se reumple din când în când; căci rămânând vasul cât de cât gol timp îndelungat, vinul capătă un miros a oțet și perde o parte din tăria sa de mainainte. Astfel ne-am exprimat când cu înșirarea influențelor stricătioase ce are aerul asupra vinului, adăugând totodată, cari mijloace cum și când trebuie aplicate spre a feri vinul de floarea vinoasă și oțetoasă. Între mijloacele ce am fost recomandat se numără și reumplerea buților, — un obiect atins acolo numai în treacăt, din care cauză ne vedem siliți a reveni asupra lui.

Reumplerea din când în când a buților

este o operație împreună cu pierdere de timp și alte neajunsuri, anume, ușor se întâmplă de aerul străbate totuși în lăuntru, ocupând golul ce rezultă scăzând vinul cât de puțin și dând astfel naștere la floarea și cu ea la stricarea vinului. Astfel fiind, se naște întrebarea, nu cumva există un mijloc, prin care butea să se reumple de sine în măsură, în care vinul scade. Acest mijloc constă în aplicarea unei sticle umplute cu vin; sticla se întoarce cu fundul în sus și se înțepenește cu gâtul în gaura cepului. Pe cât timp butea e plină, nu se scurge vin din sticlă, neavând aerul pe unde intra; dar pe dată ce vinul din bute scade până sub gâtul sticlei, aceasta absoarbe aer și astfel vinul din sticlă se scurge până ce se umple spațiul gol de din josul gâtului. Sticla să fie astfel întocmită și așezată în gaura cepului, încât aerul să nu poată răsbî pe de laturi. Gâtul sticlei să nu fie mai lung ca gaura cepului; la din contră rezultă în jurul gâtului prelungit un gol, care se umple succesive cu aer, scurgerea vinului din sticlă fiind împedecată. Resultatul este, că aci ușor se poate incuiba floarea și cu ea una sau altă boală. Pe scurt, sticlele cu gâtul prea lung mai mult strică decât ajută.

Sunt fresce numeroase alte aparate, cari și ele se întrebuintază spre a reumple butile și a feri vinul de contactul aerului.

Unde din una sau altă cauză nu am aplica sticlele descrise mai sus sau alte aparate potrivite, acolo nu rămâne decât a reumple butile de câte ori s'ar ivi trebuința.

Cu ocaziunea reumplerei trebuie să constatăm mai întâi, nu cumva suprafața vinului s'acoperit cu o peliță de floare; dacă da, atunci să căutăm a îndepărta floarea cu desevărsire. Spre acest scop se recomandă tragerea vinului în altă bute afumată și curățită cât mai bine. Floarea dimpreună cu restul vinului ce se scurge la urmă trebuie pusă la o parte; altcum floarea reapare în vinul tras, care în curând se poate bolnăvi. Tragerea vinului este o operație, care și așa se face spre a isola vinul de drojdi. De acum încolo, floarea ce s'ar ivi la suprafața vinului se poate înlătura așa, că îndeplinim reumplerea cu ajutorul unei pâlnii, a cărei țevă ajunge până din jos de stratul cu floare. Continuând a torna vin încetul cu încetul într'o astfel de pâlnie, floarea se ridică succesive eșind pe gaura cepului afară, de unde ușor se poate îndepărta aproape cu desevărsire, mai ales dacă lovim cu un ciocan asupra doagelor de de-asupra.

Cu adoptarea acestei proceduri estive și practice să părăsim odată pentru totdeauna scâlciatul obiceiului, după care butile se reumple

tornând vin din greu pe gaura cepului și confundând astfel pelița de floare în masa limpede a vinului; urmarea este, că vinul se turbură, o parte din floare se așează succesive pe fundul butii molipsind vinul cu una sau altă boală, iar o altă parte se amestecă cu vinul, apoi se ridică cu vreme la suprafață, unde contribuie la nimicirea alcoolului pe dată ce vinul începe a scăde.

De sine se înțelege, că vinul de care ne servim reumplând butile să fie de aceeași calitate și vârstă, de care este și vinul cuprins în buti, iar nu de o calitate și vârstă cu totul osebită. Drept aceea, butile cu vin spirtoș, matur și limpede se vor reumple cu vinuri, cari și ele sunt spirtoase, mature și limpezi; viceversa, butile cu vin mai nou se vor reumple cu vinuri de asemenea mai noue. Din contră, introducând într'un vin vechiu și limpede un vin ce se află încă în ferbere, vinul vechiu se turbură, reîncepe a ferbe și adese se bolnăvesce. În deosebi nu este ertat a reumple butile cu vin mult puțin turbure, molipsit de floare sau de boala atât de primejdiosă a oțetirei.

(Va urma).

D. Comșa.

Statul albinelor.

(Trad. din Dr. L. Büchner „Aus dem Geistesleben der Thiere“).

(Urmare).

Evenimentele cele mai mari în statul albinelor sunt *roitul* deja amintit și *șborul de nuntă*; și purtarea albinelor față de aceste evenimente arată în mod netăgăduit, că ele sunt pe deplin conștiente de scopul, ce trebuie ajuns și de greutățile și primejdiile, ce sunt împreunate cu acest scop. Astfel roirea sau întemeierea unei colonii noue sau a unui stup nou nici odată nu se întâmplă fără a nu trimite mainainte o *trupă de recunoaștere*, care să scruteze cu de a măruntul toate localitățile împrejurimii și se afle locul cel mai potrivit pentru noua colonie. Neliniștea extraordinară a acelor, cari au rămas înderept, dovedește lămurit, că ele știu ce eveniment important este în chestie. Ele, cel puțin majoritatea, nu și mai ved de lucrul lor obicinuit, ci se spânzură în forma unui bulbuc înaintea bortei. În lăuntru și în afară de stup se poate auzi un zizăit puternic, care ține toată noaptea. După *F. Huber* împărăteasa este neliniștită, ouă iregular sau îi scapă ouele, se ciocnesce adese cu albinele, cari îi stau în cale și se urcă pe spinarea ei. Nici una nu o imbiă, ca de altădată, cu miere; ea însăși și-o scoate din cămăruțele, ce îi stau în cale; ele nici nu i mai

aduc ovațiuni. Acele însă, cari prin neliniștea ei s'au iritat, o urmează, aleargă fără treabă incoace și incolo pe faguri și răspândesc iritațiunea și în alte părți ale stupului. Indată ce împărăteasa a parcurs stupul, neliniștea a devenit obștească. Lucrătorii nu se mai îngrijesc de pui, albinele, cari s'au întors dela sbor, nu și descarcă praful florilor, ci aleargă fără stămpăr. Neliniștea produsă urcă temperatura în stup astfel, încât câte odată ceara începe a se topi: se zice, că această împrejurare ar contribui și ea pentru a împinge pe cei nedeciși la emigrare. Temperatura se urcă dela 27—32 ° R. — o căldură, ce pentru albine este de regulă nesuferibilă. Albinele, care stau indeseuite la bortă, se încăldesc astfel, încât cele de desupt par a fi muiate în apă. Aripile lor se fac așa de umede, încât nu mai sunt în stare a sbura și n'ajung departe peste scândurița dinaintea bortei.

După ce neliniștea și tumultul și-au ajuns culmea, în sfârșit sborul de emigrare se îndeplinește — dacă timpul este senin și cu soare și dacă trupa de recunoaștere a adus veste bună — luându-și cu sine fie-care albină, pentru a nu neglija nici o modalitate de precauțiune, în stomachul ei de miere provisiuni de ajuns pentru trei sau patru zile. Ca fulgerul se repede roiul în văzduh, însă în curând earăși se opresce, fiind-că înaintea adevăratului sbor trebuie să se facă un fel de concentrare și cumpanire a puterilor prezente. Recerința cea mai necesară este — de sine se înțelege — prezența împărătesei. Lipsesce aceasta, roiul se reîntoarce în stup; în celalalt caz, tot mai multe se adună la grămadă dintre cele ce sboară nedecise incoace și incolo și care de regulă se acată de un crac a unui pom, ce se află în apropierea stupinei. Sunt *doze* sau mai multe împărătese, precum se întâmplă adese la popoarele roitoare, atunci grămada se *desparte*; sau, dacă roiul este prins, împărătesele trebuie să se lupte una cu alta, până ce mai rămâne numai una.

Acest moment al concentrării este timpul, care cultivătorul de albine nu trebuie să-l scape nefolosit, dacă voiesce a prinde stupul tânăr și a-l duce în o locuință, ce stă gata; aceasta însă totdeauna numai atunci este cu putință, când împărăteasa este prezentă și se prinde și ea. Dacă nu'l prindem, atunci indată după ce s'a săvârșit concentrarea, întreg roiul pleacă pentru a se adăposti într'alt loc, ce i s'ar părè lui potrivit. Fiind-că însă cu această concentrare se perde timp de mai multe zile și fiind-că chiar după sosirea în patria nouă trebuie să treacă oare-care timp, până când s'ar aduce hrană nouă, rezultă, cât de necesară și

bine precugetată a fost amintita aprovizionare a albinelor.

Pe drum împărăteasa este obiectul îngrijirii celei mai desmerdătoare și, precum ne asigură unii observatori, ea este răzimată și purtată de albine lucrătoare tari. Cel puțin aceasta se poate zice despre împărătesele mai bătrâne și cam ologite la aripi, cari nu mai pot sbura bine, pe când împărătesele tinere se aventă în sbor cu putere.

Locuința, ce o asemează cultivătorul de albine roiului prins, nici decum nu se primesce indată și fără a fi cercetată, ci numai după o examinare rigoroasă. Nu află ea conplăcerea întregului popor, este ea d. e. în lăuntru murdară ori cu miros greu, sau este ea pentru trebuințele roiului prea mică ori prea mare, atunci el pleacă pentru a și căuta alt loc, adese foarte îndepărtat de cel d'ântei. Este însă în apropiere o cojniță goală, care mulțamește trupa de recunoaștere, roiul o ocupă.

În ce mod și cu câtă precauțiune și rigurositate se întâmplă o astfel de vizitare, a avut ocaziune a observa domnul *de Fravière*. El a pus o cojniță goală, construită după sistemă nouă, înaintea locuinței sale, așa încât a putut bine observa din fereastra sa tot ce se petrecea în și afară de cojniță și fără de a fi conturbat sau a conturba. O albină singură sosită și vizită clădirea, sburând mai întei în jurul ei și pipăindu-o. După aceea s'a slobođit pe scândurița bortei și a intrat încet și cu precauțiune, pipăind mereu, în lăuntru spre a examina și aci toate cu de a măruntul. Resultatul vizitărei sale trebuie că a fost mulțamitor; căci după ce se îndepărtase, după un timp oarecare earăși se întorsese dimpreună cu vr'o 50 amice, cari întreprinseseră acum aceeași vizitare, ca și conducătoarea lor. Și această nouă examinare trebuie că a avut un rezultat bun, căci în curând sosit un roi întreg, de bună samă din o parte mai îndepărtată, pentru a ocupa noua locuință.

Mai minunată este purtarea trupei de recunoaștere, dacă ocupă ea o cojniță pentru un roi, ce se așteaptă sau ce are să vină. Ea o privesce, deși nu este încă locuită, drept proprietatea sa, o păzesce și o apără în contra albinelor străine sau în contra altor atacuri și se ocupă cu curățirea ei, încât aceasta n'a fost cu putință celui ce a aședat cojnița. Această ocupare se întâmplă adese și cu opt zile înaintea venirii roiului.

De altmintrelea roiul, așa de important pentru susținerea și înmulțirea poporului albinelor, se poate ușor împedea, prin lărgirea artificioasă a cojniței, în care se află colonia roitoare. Poporul dobândesce astfel destul

spațiu, pentru a se lăți, pentru a face faguri noi și numai simt trebuința pentru formarea de roiuri noue. Dacă ar fi instinctul, ce ar împinge pe albinele la roit, o astfel de procedere ar fi cu neputință.

Cultivătorii de albine deosebesc între roiuri *artificioase* și roiuri *naturale*; cele artificioase se fac, când o parte din popor se scoate cu puterea din stupi bine impopulați după ce fură îmbetată cu fum și se așează dimpreună cu o împărăteasă într'altă cojniță pregătită. Sărmanele albine cu această ocaziune se sparie foarte tare și în surprinderea și spaima lor se supun de regulă voiei și toanelor cultivătorului.

„Foc, fum și larmă,“ astfel descrie un cultivător de albine expert în „*Bienen-Zeitung*“ (1862, Nördlingen tom. II, pag. 380) urmările acestei proceduri silite, „ca și când toată casa ar arde, au mănânat în sfârșit pe emigranții intimidăți în locuința nouă și goală; singuratici stau ei pe pereți, le pare bine, că nu mai aud larma înspăimântătoare, și că au încetat bastonada la picioarele lor. Ei se reculeg; căci le-au ramas ce au mai scump, împărăteasa lor se află încă între dâșii și în jurul ei se concentrează. Lipsa silesce la lucru. Ca nesce arși încep ei a și intemeia o nouă economie; și colonia nouă sporesce, dacă cerul dăruiesc zile frumoase și mană, sau dacă cultivătorul strădalnic ajută cu daruri imbelșugate de miere.

Cum este însă în casa veche? O parte a populației nu s'a putut indupleca nici prin bătaia nici prin foc a părăsi patria sa iubită și pe copii în leagăn. Ele încep a direge și a propti ce s'a stricat; ele earăși se simt, deși numai pe jumătate, la locul lor. Dar speranța a posedea încă împărăteasa lor, este înșelată; le lipsesce una și totul. În curând observă ele pierderea suferită; un membru din casă întreabă pe celalalt, unde se află domnitoarea. Una după alta se reped afară înaintea porții și caută pline de temere după scumpa lor. Desnădăjduite și fără a pute aduce vre-o veste sigură, se reintorc toate. Acum străbate prin casă o văierare generală; ele asudă de frică, încât udă pereții. Dacă o văierare a trecut și majoritatea s'a liniștit, o singură voce reamintesce de pierderea obștească, și văierarea de nou începe, până ce durerea înceată de sine și timpul și-a adevărit și la acești părășiți balsamul său alinător, sau până ce măestria omului calculător a trimis între ele o împărăteasă străină, sau până ce un descendent al domnitoarei isgonite s'a crescut din leagăn în timp mai îndelungat de conducător. Afară stă cultivătorul de albine și ascultă, că reintorsu-s'a

pacea și ar plânge cu albinele sale văierătoare, a căror stare părăsită el a cauzat-o.“

Cu totul altcum se înfășoșază vederii și simțământului amicului de albine roitul *natural* sau nesilit, deși el atărnă mai mult dela întemplantare și dela împrejurările favorabile sau nefavorabile. „Aci este viața naturală, vioaie și inveseșitoare; aci este trebuința de împrejurări norocoase, de pășune bună, de zile cu soare, de aer cald și lin, dacă este ca să succedă toate; aci ne rămâne stimulul temerei și al speranții. — — Trăntorii cei d'ântei au cutezat a eși pe la ameazi la soare și zizăe la urechile cultivătorului în speranțe imbucurătoare. În lăuntru stupului vîjeie puternic — în o noapte caldă o parte a albinelor se așează afară înaintea stupului și dimineța pornesc în toate părțile la lucru. Însă într'o bună dimineață călduroasă nu sboară nici una din stup ca și când s'ar pregăti ceva deosebit. Câte una easă afară, rotează în jurul soților săi, le aduce buletine din lăuntru stupului și prin semne arată apropierea momentului imbucurător. — — De abia se apropie cultivătorul de albine de grădină, și aude tonul roitului, o musică mai plăcută decât concertele pline de măestrie. Roitorii sboară în zig-zag unii printre alții, noue popoare isvoresc mereu din stup, una peste alta. În graba lor grămeși cad la pământ, și earăși se ridică, amestecându-se în contra-danțul inveseșitor. Liniște se face în jurul bortei; dar în văzduh este viață; razele soarelui se frâng prin noul mic și plin de viață. Mai aci, mai dincolo șovăiesc conductul, încă nu s'a hotărit pentru un loc și ochiul cultivătorului îl urmăresc mereu. Dintr'o dată se pornesc un vânt vehement și trântesc roitorii la pământ. Împărăteasă și popor cad spre stupul cel vechiu; grămada mică, ce se adunase deja pe un crac, se risipe earăși. Stupul s'a făcut negru — s'a sfârșit! Speranța frumoasă ne-a înșelat; ziua frumoasă pentru roit a trecut înzădar; vre-o căți-va punți de miere s'au pierdut. Cu capul plecat trece stăpânul casei pe lângă stupii săi — — —

„Ascultă, aci se aude un ton — — tuit! tuit! se aude earăși, și cuac! cuac! acordul*)

*) Aceste tonuri purced dela împărătesele tinere, cari au eșit deja din ou, sau sunt aproape de eșire și cultivătorul de albine le privește drept presemne de roire. Îndată ce o împărăteasă este matură a eși, ea anunță această stare prin tonurile „cuac“. Nu răspunde altă împărăteasă liberă prin „tuit“, atunci ea easă fără grije și sigură, rămâne însă înțelepșce în cămăruța ei, dacă aude tonul contrar al rivalei. Aceste tonuri, isvorite din temere și jalusie, se pot auzi în

El nu se poate sătura a auđi aceste tonuri — — creapă de ziuă. — — Soarele încă nu era sus și preludiul incede. Tot mai puternic cãntă musicãntii; roiul pornesce și de astãdatã cu mai multã seriozitate, cãci in lupta aceasta e vorba de tron și viață. Acolo la acel pãr, grãmada devine tot mai deasã și mai deasã — vor fi vr'o douezeci de mii gata spre luptã și spre lucru."

Dupã ce grãmada s'a prins in sac, ea se aduce in locuința bine curățitã și gãtitã. „Prin bortã es cu grãmada; in curënd se opresc, se intorc și dau din aripi, pline de veselie. Ele știu cã împãrãteasa lor se aflã in lãuntru. *Ro-iul a succes*. Cele mai sãlbatices și risipites se adunã la bortã și zizãe cu bucurie. Pe pom a mai remas o micã parte a armatei; in curënd insã ea devine mobilã, cautã in sus și in jos pe conducãtoarea. Dintr'odatã aud zizãitul, ele sboarã pe stup. In curënd cracul este gol și nici un cadavru nu ne amintesce cãmpul luptei. Cei mai strãdalnici es și privesc stupul și posiția. In lãuntru se incede zidirea; aci se curãță și se gãtesce, aci incede sborul și cãratul. Incã unele preludii și toate se simt a casã; noul stat incede a infori. Insã cum va fi oare in stupul vechiu? Aci s'a fãcut liniște. Adevãrat cã multe cãmãruțe se vor fi golit; cãci emigratorii nu puteau fi trimiși in lume cu straița goalã — — cãte un „puu mami“, care s'a cãit, earãși s'a intors in casa pãrinteascã, și frații tineri in leagãn cresc mereu. Mama bẽtrãnã se putẽ duce, cãci deja inced fetele tinere pe tãcute a imbrãca haine împãrãtesci; și pãnã cãnd vor deveni vãrstnice pentru a putẽ conduce economia, totul merge mersul regulat; economia e in rãnduiala cea mai bunã. Certele de partide in casã au incetat; fie-care membru merge la lucrul sãu. Punctul strãlucit in in-treaga culturã de albine este timpul roitului, pentru poesia ce o aflãm in trãnsul. In roitul natural zace poesia culturai de albine."

(Va urma).

fie-care stup, ce și-a crescut in timpul roirei mai multe împãrãtese tinere. Tonurile „tuit“ purced dela împãrãtesele libere, tãnurile „cuac“ dela cele incã inchise și se produc prin indesuirea aerului din stigmele, ce se aflã de ambele pãrți ale trupului. Cã aceste tonuri nu pot avẽ alt scop, decãt al împãrãțirei reciproce, rezultã de acolo, cã o împãrãteasã tinerã, inainte de ce easã, totdeuna dã tonul „cuac“, împãrãteasa liberã insã numai atunci raspunde, cãnd aude acel ton „cuac“, remãne insã mutã, dacã nu se teme de o rivalã. Toate aceste insã au valoare, precum s'a zis deja, numai pentru împãrãtese tinere. Impãrãtese bẽtrãne nu mai dau tonurile „tuit.“

Principii și fundamente de ortografia daco-romãnã.

(Urmare).

Cuvintele latine terminate in *or* sunt derivate din supin, care in ințelesul strict este un adjectiv verbal și insemneazã ceva trecut, implinit, d. e. faceo = fac, factum = fapt, adeca deja fãcut; aceeași se poate zice despre pastum din pasco, professus, dormitus, punẽndu-se *or* in locul lui *us* și *um* și formãndu-se astfel: pastor, professor, dormitor etc. cu idea de continuarea activitãții: dormitoriulu, a dormitu și doarne mai departe.

In limba noastrã de astãzi toate cuvintele latine terminate in *or* se terminã in *orũ*, *oarã*, d. e. dormitor = dormitoriu, dormitoariã, etc. In limba latinã s'a pus *or* in locul lui *us* și *um*, ear in a noastrã se pune *orũ* și *oarã* in locul lui *u* final.

Din toate adjectivetele verbale terminate in *u* și *a* se pot forma in limba noastrã cuvinte ce se terminã in *orũ* și *oarã*, d. e. mãncatu, mãncãtorũ, mãncãtoariã, etc. etc.

Dnul T. Cipariu la pag. 153 aflã terminațiunea *toriu*, *toaria* și nu *orũ*, *oarã*, dupã cum am arãtat mai sus. Apoi la pag. 154 derivã participiul trecut, adecã adjectivul verbal in *u* și *a*, din infinitivul scurtat, anume din lãuda, adãugẽnd silaba *tu* și *ta*: lauda-tu, dormi-tu; ear la a II și a III conj. elimineazã pe *e* din: tiene, bate, punẽnd in locu-i un *u* și apoi adãugã *tu*: tienu-tu, batu-tu etc. In sfãrșit zice, cã participiul pres. se formeazã dupã aceeași regulã, dar in loc de *tu* se pune *torũ*, rezultãnd astfel: laudatoriu, auditoriu, batoriu etc. Mai departe, cã verbele, cari formeazã participiul trecut in *tu*, sunt: coptu, suptu, ruptu; ear cari au și *su* și *tu* sunt: culesu, diresu, torsu și tortu, strinsu și strimtu etc. De unde rezultã, cã nu poate avẽ loc regula, dupã care participiul trecut se formeazã din infinitivul scurtat; cãci infinitivul scurtat este: culege, direge etc.

Dupã pãrerea mea, preteritul sau timpul trecut in limba noastrã ca și in limba latinã are terminațiunile sale proprii.

In limba latinã din prezentul indicativului a remas *o* și *eo* afarã, alãturãndu-se terminațiunile; in limba noastrã de asemenea remãne *u* afarã, alãturãndu-se terminațiunile, d. e. laud-u, laud-i, laud-ã, laud-ai, tãc-u, tãc-uĩ etc. In verbele terminate in *gu* și *cu*, *g* și *c* se strãmutã in *s*, d. e. culesu, plansu, diresu, dusu, etc. In preterit se adaugã terminațiunea *ẽ*, d. e. culesẽ, plãnsẽ etc. Participiul trecut stã in legãturã cu preteritul indicativului și la verbele regulate se formeazã din a treia pers. adãugẽndu-se terminațiunea *tu* și *ta*: tacu tãcutu, řinu řinutu, auđi auđitu etc. La verbele iregulare participiul trecut se formeazã strãmutãnd pe *g* și *c* in *s*.

Reintorcẽndu-ne acum la terminațiunile *torũ* și *toariã* și punẽndu-le lãngã participiile trecute: lãdatu, tãcutu, fãcutu și auđitu, ne intãlnim cu doi *t*. Prin

urmare nu poate avea loc regula, că ar exista terminațiunea *toriu* și *toariă*, pentru-că acel *t* este deja în adjectivul verbal, d. e. în *laudatu*, din care a cădut *u*, punându-se în locu-i *orîu*, *oarîă*, d. e. *laudatoriu*, *laudatoariă*.

Dnul T. Cipariu a putut fi sedus la cuvintele purcese din preteritul conj. a II și a III: *tăcutu*, *făcutu* etc., unde *u* lung dinaintea lui *t* se strămută în *z*, care de regulă se scrie cu *e*, d. e. *tăcătoriu*, *făcătoriu*. Cineva a putut fi sedus, că există terminațiunea *toriu* și *toariă* din cauză că *t* este legat de *orîu*, rostindu-se d. e. *laudatoriu*. Inse trebuie știut, că în limba noastră toate consonantele inriuresc asupra vocalei următoare rostindu-se împreună, fie măcar și mai multe la olalta, d. e. fugire, lătrare, dispune, lucrătoriu etc. Esecțiunile nu au loc în cadrul materiei ce tractăm.

De când am început să cultivăm limba și până astăzi am acceptat numeroase cuvinte latine terminate în *or*. Unii le scriu așa cum le-au primit: profesor, redactor, compositor etc., alții, luând de basă ablativul latin din a 3 declin., care corespunde nominativului nostru, le scriu: arbore, profesore, redactore, asesore etc. Nici una nici alta din aceste formațiuni nu ne se pare potrivită.

În limba latină aflăm substantive terminate în *orium* și adjective în *orius*; din *or* latinesc a rezultat în limba noastră *orîu*, precum: pastor păstoriu etc. Aceste sunt motive, cari ne silesc a primi terminațiunea *orîu*, scriind astfel: profesoriu, redactoriu, asesoriu etc. întocmai precum avem: stricătoriu, beutori, silitoriu etc.

În gramatica sa Dnul T. Cipariu deși susține terminațiunea *toriu* și *toariă*, totuși la pag. 143 are și formațiunea *orius* și, din întâmplare, citează într'un cas și în celalalt esemplul: *laudatoriu* și *laudatoriu*, fără a explica deosebirea ce există între *toriu* și *orîu*.

În limba latină cuvintele terminate în *or* sunt toate substantive, reprezentând persoane, cari continuă o activitate oare-care, d. e. amator, arator, auctor, agitator etc.; ear cuvintele terminate în *orius-a-um* sunt adjective, d. e. amatorius, censorius, consolatorius etc. Cuvintele terminate în *orium* sunt substantive, însemnând locul unde se întâmplă ceva, d. e. dormitorium unde se doarme, laboratoriu unde se lucră. Aceeași se poate zice despre cuvintele formate mai târziu, d. e. consistorium, appellationum etc.

Va se zică, terminațiunea *orîu* are basă etimologică pe de o parte, ear pe de alta cuvintele latine terminate în *or* poporul nostru în mare parte le-a strămutat în *orîu*, d. e. arătoriu, ascultătoriu, cântătoriu etc. Sunt earăși alte cuvinte foarte usitate, precum tutor, curator etc., cari au ramas terminate în *or*, fiind că astfel le-a auzit poporul din gura străinilor. Dar de aci nu urmează, că și terminațiunea *or* ar trebui susținută. Deciziunea nu ar fi grea în ce privește terminarea *or* sau *orîu*, este însă grea, fiind vorba de termina-

țiunea în genul feminin acolo, unde apare ca substantiv și unde apare ca adjectiv.

Primind odată terminațiunea *orîu*, ar urma să primim și terminațiunea feminină *oarîă*. Dar precum în rostirea poporului așa și în literatură aflăm nu *oarîă*, ci *oare*, precum: născătoare, scaldătoare, ședătoare, lucrătoare, miluitoare etc. Această terminațiune fonetică pare a fi rectificată, considerând multele substantive, cari și ele în limba noastră se termină în *oare*, d. e. sudoare, răcoare, arsoare, floare, scrisoare, prinsoare, unsoare etc. Inse să nu trecem cu vederea, că cuvintele române terminate în *oare* unele sunt numai substantive, d. e. sudoare, răcoare, etc., și partea cea mai mare formate din participiul trecut: scris, plâns, prins, d. e. scrisoare, plânsoare etc., cari astfel și trebuie scrise, ear nu după cum face dl T. Cipariu, care scrie: ninsoria, prensoria, scrisoria etc.; altele sunt substantive și totodată și adjective. Ca substantive ele se declină ca cele de mainainte, d. e. ședătoare, scaldătoare, lucrătoare etc. Aceste și alte asemenea substantive trebuie scrise cu *oare*, una fiind-că primesc articolul *a* lângă *e* după regula generală, alta fiind-că în plural se termină simplu în *i*, d. e. scaldătoare, scaldători, șcaldătorilor etc. Ca adjective inse ele se termină în *oarîă*, primesc articolul *a*, prin contractiune *ă*, se declină ca adjectivul: bun, bună, în plural primesc femininul *e*, d. e. lucrătoare, lucrătoare (adecă *a* curat), lucrătoarele etc. Acest *i* nu poate rămâne afară din plural; altcum va trebui să scriem: lucrătoarele, lucrătoarelor. Cu chipul acesta am desconsidera tocmai ceea ce este caracteristic în pluralul adjectivelor, mai ales când sunt și substantive de genul masculin, terminate în *oare*, precum: soare, soarele etc. Vom scrie deci: mamă doritoare, surori ajutatoare etc.

În terminațiunea *orîu* și *oarîă*, *iu* și *ia* sunt diftongi ca și în cuvintele greoîu, greioaiă, vechi, vechiă, pl. greoai, vechie. Literile din diftongi trebuie scrise amândouă, fie că diftongul reprezintă o silabă scurtă sau lungă; că aci *u* nu se aude rostindu-se nu dispensează a nu' scrie, fiind-că face parte din diftong.

Deci unde e vorba de a face deosebire între substantive și adjective, unde e vorba a deosebi înțelesul și unde etimologia este rectificată, acolo trebuie să întrevină gramatică, regulând și îndreptând usul fonetic. Drept aceea fonetiștii vor face bine, adoptând și ei terminațiunea *oarîă* după cuvintele cari n'au pe *r* în terminațiune. Aci aparțin cuvintele: greoîu, greoaiă, mălaiu, mălai, cimpoi, cimpoaiele etc.

Resumând acum, de câte ori *i* se întâlnește cu vocale, aflăm diftongii următori: *ai*, *ei*, *ii*, *oi*, *ui*; *ia*, *iz*, *ie*, *ii*, *io*, *iu*. *î* este singura literă, care servește spre a forma triftongi și chiar patrutongi, d. e. ieapă, ieară, aușea, miei, murieau etc.

l) Schimbarea lui *i* în *ș*.

După cum am vădut în espunerile precedente, litera *i* este supusă la mai multe schimbări și meta-

morfoze decât ori care altă vocală. Acest *i* se schimbă în $\uparrow$ nu numai în rădăcina cuvintelor, ci mai ales în terminațiuni.

I din rădăcina cuvintelor se schimbă în $\uparrow$:

1. dacă în rădăcină se află *i* precedat de *r*, d. e. $r_{\uparrow}u$, $r_{\uparrow}s$, $str_{\uparrow}ng$ etc. ;

2. dacă *i* este precedat de *s* și apoi urmează *n* sau *m*, d. e. $s_{\uparrow}n$, $s_{\uparrow}ngur$, $s_{\uparrow}ncer$, $s_{\uparrow}nt$, $s_{\uparrow}mpatiă$, $s_{\uparrow}tă$ etc. ;

3. propoziția *in* se rostescă ca $\uparrow n$ și astfel ar trebui și scrisă, așa și când *n*, urmând *b* sau *mp*, se strămută în *m*, d. e. $\uparrow ndur$, $\uparrow ndrug$, $\uparrow mbărbatez$, $\uparrow mpărat$, $\uparrow mpetresc$ etc.

Un mare rol joacă schimbarea lui *i* în $\uparrow$ în unele formațiuni și terminațiuni, anume la unele verbe de a IV conj. și în deosebi:

1. în prezentul indicativului, pers. 1 și a 2 plur. d. e. $\uparrow \uparrow i$, $\uparrow m$ etc.

2. în preteritul simplu, în formațiunile : $\ddot{i}$, $i\ddot{ș}$, $i\ddot{u}$ = $\uparrow \uparrow se$ etc. ;

3. în infinitivul scurtat, în futurul indic. și mod. optativ : $vo\ddot{u}$, $a\ddot{ș}iu$ etc. ;

4. în adjectivele verbale și gerundii.

Regula generală este, că unde *d*, *s* și *t* și-au păstrat sonul lor original, acolo *i* rămâne curat, d. e. $pr\ddot{a}p\ddot{a}dire$, $afur\ddot{i}rire$, $cleve\ddot{t}ire$ etc. ; unde însă *d*, *s* și *t* și-au schimbat sonul original devenind $\uparrow d$, $\uparrow s$ și $\uparrow t$, acolo și *i* își schimbă sonul în $\uparrow$, d. e. $p\ddot{a}d_{\uparrow}re$, $aud_{\uparrow}re$, $min\ddot{t}_{\uparrow}re$, $min\ddot{t}_{\uparrow}t$, $aud_{\uparrow}i$, $aud_{\uparrow}sem$ etc.

I se mai schimbă în $\uparrow$ în toate modurile și timpurile înșirate mai sus în unele verbe terminate în *rire*, unde adecă *i* este precedat de *r*, d. e. $ur_{\uparrow}re$, $am\ddot{a}r_{\uparrow}re$ etc. În privința acestei schimbări pare a nu exista o regulă oare-care; destul că în unele verbe *i* rămâne curat, în altele earăși se schimbă în $\uparrow$, d. e. $murire$, $pieire$, $fire$, $v\ddot{e}r_{\uparrow}re$ etc. În verbele, unde *i* este precedat de o consonantă, se păstrează *i* curat, d. e. $al\ddot{b}ire$, $fericire$, $fugire$, $venire$, $p\ddot{a}timire$, $primire$, $pripire$ eic.

La tot cazul $\uparrow$ trebuie scris pretutindena unde se rostescă; altcum se face silă limbei cu scop de a stirpi sonul $\uparrow$ atât de caracteristic în limba română.

I se mai schimbă în $\uparrow$ și în terminațiunile $\uparrow i\ddot{a}$ și $\uparrow me$. Cele mai multe din aceste cuvinte se termină în *ia* și *ime*, d. e. $dir\ddot{e}g\ddot{a}tor\ddot{i}a$, $vesel\ddot{i}a$, $m\ddot{a}rime$, $gr\ddot{a}sime$, $grosime$ etc. Când însă *ia* și *ime* sunt precedate de $\uparrow$ sau $\uparrow u$, atunci *i* se strămută în $\uparrow$; când $\uparrow$ și $\uparrow z$ se întâlnesc formând diftongul $\uparrow z$, atunci, spre a se înlesni rostirea, se viră între ele un $\ddot{i}$, d. e. $bol\ddot{a}n_{\uparrow}z$, $av\ddot{u}_{\uparrow}z$, $fr\ddot{a}_{\uparrow}z$, $mul\ddot{u}_{\uparrow}me$ etc.

Dnul T. Cipariu pag. 128 scrie adjectivele astfel: $tard\ddot{i}u$, $tard\ddot{i}a$, $bet\ddot{i}u$, $bet\ddot{i}a$, pl. $tard\ddot{i}e$, $bet\ddot{i}e$; apoi pag. 119: $mut\ddot{l}ime$, $fr\ddot{a}t\ddot{i}me$, adecă cu $\uparrow$. Prin urmare, în aceste terminațiuni trebuie pus $\uparrow$, fiind-că astfel preține rostirea și după el nu este de ajuns a scrie $\uparrow z$ sau a curat, ci trebuie intercalat un $\ddot{i}$, care și el se aude rostindu-se în gura poporului.

Spre completarea obiectului de care me ocup, în curând va urma continuarea espunerilor în privirea celorlalte litere.

Dr. At. M. Marienescu.

CARTOGRAFIC.

1. *Planiglobul ostic și vestic*, dimpreună cu cel nordic și sudic și cu o icoană a pământului în proiecțiunea lui Mercator, edate de I. M. Moldovan în Blaj și W. Krafft în Sibiiu, provădătura lui Ed. Hölzel în Viena. 1.65 m. lățime, 1.25 m. lungime.

2. *Europa*, proiectată și desemnată de B. Kozenn, provădătura lui Ed. Hölzel în Viena, edată de I. M. Moldovan în Blaj și W. Krafft în Sibiiu. 1.50 m. lățime, 1.35 m. lung. Amândouă intinse pe pânză, îndoite și așezate în tăbli de hârtie groasă.

Arareori avem ocaziune a da publicului samă despre charte geografice, apărute în limba română, cu atât mai îndreptățită ne este deci bucuria, când, ca astădată, ne vedem puși în pozițiunea de a atrage atențiunea cetitorilor noștri și bărbaților de școală asupra unui bun început, ce s'a făcut în această direcție. Dnii I. M. Moldovan și W. Krafft adecă s'au pus în legătură cu institutul cartografic de bun renume al lui Eduard Hölzel din Viena și au dat astfel școalelor doue prețioase mijloace pentru învățământul geografic.

Lipsa de charte geografice preste tot a fost foarte simțită de școalele noastre, cu atât mai vortos lipsa de charte bune. În preponderanta majoritate școalele noastre au fost silite a se folosi de charte compuse în limbi străine (germăne sau maghiare), ear acele, cari poate aveau vr'o chartă română, nu'i puteau trage pe-deplin folosul, căci sau ele au fost prea speciale, sau nu au fost compuse pentru școale și după principiile pedagogiei raționale și cartografiei moderne. Inconvenientele ce au urmat de aici sunt ușor de înțeles: în cazul prim să punea înaintea ochilor elevului român, un ce compus în o limbă străină, neînțeleasă de dănsul, ear în cazul al doilea, un ce, care în loc de a'i da o icoană clară a pământului sau țării, îl confunda numai prin mulțimea necumpătată a orașelor și satelor însemnate în chartă. În amendouă casurile paguba a fost tot pe partea învățământului.

Charte compuse în limba maternă a elevului, și charte compuse după principii pedagogice și după principiile cartografiei moderne, sunt pentru învățământul geografiei și al istoriei de neapărată trebuință. Fără chartă chiar și cea mai interesantă propunere din geografie rămâne un chip fără umbră, un sunet fără înțeles. Dacă voim ca școlarii să și câștige cunoștințe esacte și folositoare despre pământul pe care trăiesc, dacă voim ca el să cunoască legătura ce există între configurațiunea pământului și între dezvoltarea naturală, socială și politică a popoarelor, dacă voim ca el să privească pământul ca un organism, în care țările, riurile, munții, oamenii, plân-

tele, animalele etc., sunt organele, cari îndeplinesc funcțiunile ce stau în legătură cu viața întregului, — atunci învățământul geografic, care urmărește acest scop, nu se poate mărgini numai pe lângă cuvântul vorbit, ci trebuie să iee în ajutor o chartă bună, care să illustreze aievea cuvintele învățătorului.

O chartă bună însă, care să ne ducă în adevăr la scopul la care tindem, trebuie să intrunească următoarele condițiuni: ea trebuie mainainte de toate să fie *intuitivă*, ea trebuie să fie esactă și în urmă să satisfacă și cerințelor gustului estetic. Intuitivă este o chartă atunci, când ea ne arată clar nu numai relațiunile fizicale ale pământului (conturele țărilor și mărilor, estensiunea lor proporțională, cursul riurilor, ridicarea verticală a pământului etc.), ci și împărțirea politică, cetățile mai însemnate, și dacă să poate fără a strica clarității, și distribuirea popoarelor, a animalelor și plântelor principale. Charta trebuie astfel compusă, încât ușor să putem cunoaște șesul și munții, cursul riurilor, sinurile de mare ș. c. l., cu un cuvânt configurațiunea pământului; căci numai atunci ne este cu putință a ceti de pe chartă și a face conclusiuni asupra dezvoltării cutărui popor în cultură, comerț, industrie, stare materială etc.

Esactă este o chartă, când conturele țărilor sunt desemnate esact, când proporțiunea în mărirea țărilor este conservată și numirile adevărate. Frumoasă este ea atunci, când liniile sunt trase sigur și curat, când coloritul este potrivit, variat, însă nu strigător.

Chartele ce ne stau înainte corespund aproape intru toate acelor cerințe principale, în mod eminent. Ici colea s'ar mai fi putut adauge ceva din semnele convenționale, prin cari facem intuitive unele configurațiuni deosebite ale pământului, în alte locuri ar fi fost de dorit a se urma cu mai mare consecvență la punerea numirilor, și earăși în altele ar fi fost bine a se urma unul și acelaș principiu în scrierea acestor nume.

Vom ilustra aceste aserțiuni în vr'o câteva exemple: pe planiglobul ostic am fi dorit să aflăm însemnat în Africa, pustiul Sahara, prin semnele ce se obicinuesc de cartografi, de asemenea pustiul Arabiei și al Asiei centrale. În charta Europei s'ar fi putut însemna Tundrele Rusiei de nord-ost prin semnele folosite în aceeași chartă pentru mocirlele dintre riurile Wolga și Ural, ca astfel ele să se poată distinge de șesul cel mare al Rusiei, precum aceste și celelalte șesuri ale Europei se disting foarte bine prin coloritul lor alb de ținuturi mai ridicate, colorate gălbiniu, și de ținuturile muntoase, colorate după înălțimea munților mai mică sau mai mare cu o nuanță mai deschisă sau mai închisă de galbin-brun. — În charta cu planigloburile aflăm numiți: Pireneii, Carpații, Kjolen, dar nu aflăm numiți munții principali ai Europei, adecă Alpü, de asemenea lipsesce însemnarea numelui Apeninilor și al Uralului. În Asia vedem numiți munții Caucas, Himalaya, Stanovoi, dar nu găsim numirea Taurus și Altai,

cari sunt abunăsamă tot atât de însemnați ca și Stanovoi. În America de nord aflăm numirea Munți stancoși, dar în America de sud lipsesce numirea de Cordileri. Strimtoarea de pământ Panama este numită, dar cea dela Suez nu, de asemenea strimtoarea de mare a lui Davis, pe când a lui Magelhaens nu aflăm însemnată. Intocmai precum s'a însemnat numele peninsulei Aljasca, s'ar fi putut însemna și numele peninsulelor California, Yucatan, Florida.

În charta Europei aflăm numele lacurilor svediene Wenern și Wetteren, dar nu și cel al lacului Mălar, ear dintre lacurile svițerane și italiene din Alpi, nici unul nu'l aflăm numit cu numele, deși s'ar fi putut face fără a împovăra charta în defavorul clarității. Dintre munți nu aflăm numiți în această chartă munții Vogesi și munții din Germania de nord-vest ș. a.

În ce privesce scrierea numelor încă se află unele inconsecvențe, cari ar fi fost bine să se delătore. Așa se scrie d. e. Parisu, St. Petersburgu, Chievu, Dublinu ș. a., dar apoi Madrid, Königsberg, Bristol etc. Rhein și Renul, Marianele, Ladronele, dar apoi Luisiaden; asemenea Sandvich, dar apoi nu și Shetland și Seychelle, ci Sietland și Sesielle, unde întimpinăm un semn, pe care scrierea românească nu'l cunoaște.

Dar să terminăm cu enumerarea scăderilor, cari pe lângă însușirile cele bune ale chartelor, mai că dispar și să dorim ca aceste charte să și afe cât mai în grabă intrarea în scoalele noastre, ca fiind în curând lipsă de o ediție nouă, aceste greșeli să poată fi înlăturate.

D. P. Barcianu.

BIBLIOGRAFIE.

I-a programă a gimnasiunii public române gr. or. din Bradu pe an. scol. 1876/7, cuprindend „cestiunea ortografiei române“ și „Știri scolastice“. Sibiu 1877, tipogr. archidieceșană.

Ceonia, T., *Creațiunea și dezvoltarea spirituală primitivă a omenimei*, prelucrată după A. Arneth, 8° 72 pag. Arad. (Prețul 40 cr. v. a.)

Manliu, I., *Curs elementar de gramatica română, partea etimologică, VII ediție.* București 1877. Această carte didactică merită a fi recomandată cu deosebită căldură tuturor bărbaiților de școală.

Bălcescu, Nicolae, *Istoria Românilor sub Mihaiu-Vodă Viteazul*, însoțită de o precuvântare și note, de A. I. Odobescu, un volum de 678 pag. cu figura lui Mihaiu Viteazul. București 1878. (Prețul 4 lei n.)

CORESPONDENȚĂ.

Dlul D. Cat... În „Călindarul bunului econom“ pe an. 1878 poți afla înșirate toate scrierile agricole ce au apărut în limba română, începend din an. 1803 și până astăzi.